

ผลงานรายบุคคล
(Individual Study)

เรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว
ในกลุ่มเปราะบาง ด้วยหลัก 4 Smarts

จัดทำโดย นางอ้อยทิพย์ โต๊ะหมัดและ
รหัส 9923

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอบรม

หลักสูตรนักบริหารระดับสูง : ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และคุณธรรม รุ่นที่ 99
วิทยาลัยนักบริหาร สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ.

ประจำปี 2567

ลิขสิทธิ์ของสำนักงาน ก.พ.

ผลงานรายบุคคล
(Individual Study)

เรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว
ในกลุ่มเปราะบาง ด้วยหลัก 4 Smarts

จัดทำโดย นางอ้อยทิพย์ โต้ะหมัดและ
รหัส 9923

หลักสูตรนักบริหารระดับสูง : ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และคุณธรรม รุ่นที่ 99
วิทยาลัยนักบริหาร สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ.

ประจำปี 2567

รายงานนี้เป็นความคิดเห็นเฉพาะบุคคลของผู้ศึกษา

สำนักงาน ก.พ.

เอกสารผลงานรายบุคคลนี้ อนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอบรมหลักสูตร

นักบริหารระดับสูง : ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และคุณธรรมของสำนักงาน ก.พ.

ลงชื่อ

(นายจุฬา สุขมานพ)

อาจารย์ที่ปรึกษา

ลงชื่อ

(นางสาวสุชาดา ไทยบรรเทา)

อาจารย์ที่ปรึกษา

ลงชื่อ

(นางบรรจงจิตต์ อังศุสิงห์)

อาจารย์ที่ปรึกษา

บทสรุปผู้บริหาร

รายงานการศึกษาส่วนบุคคล เรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ในกลุ่มเปราะบาง ด้วยหลัก 4 Smarts เป็นการศึกษาเพื่อต่อยอดการทำงานของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ที่มีภารกิจในการส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่สถาบันครอบครัว ทั้งนี้ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายในการดำเนินงานของหน่วยงานชัดเจนและเห็นการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม จึงได้เลือกครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง เพื่อศึกษาและจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามสิทธิขั้นพื้นฐานที่ควรจะได้รับจากหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งภาคีเครือข่ายที่บูรณาการร่วมกันเพื่อให้การพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบางบรรลุเป้าประสงค์ของหน่วยงาน ครอบครัวเลี้ยง เดี่ยวมีความเข้มแข็งยืนหยัด เลี้ยงตนเอง เลี้ยงครอบครัวได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

จากทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ ทฤษฎีแรงสนับสนุนทางด้านสังคม (Social Support Theory) และข้อมูลการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักการสังคมสงเคราะห์ รองศาสตราจารย์ อภิญญา เวชยชัย สภาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ ที่ได้ให้ความหมายไว้ว่า

“การสังคมสงเคราะห์เป็นวิชาชีพ (Profession)” ที่ทำงานกับระบบสวัสดิการ และ“การสังคมสงเคราะห์เป็นวิธีการ (Method)” การให้บริการที่ช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหา และพัฒนาบุคคล กลุ่มหรือ ชุมชน รวมทั้งปรับปรุง เปลี่ยนแปลงสังคม ให้อำนวยประโยชน์ และสร้างเสริมสวัสดิภาพของคนในสังคม ได้ประยุกต์เป็นวิธีการทำงานกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบางที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาของครอบครัว เป็นหลัก 4 Smarts ประกอบด้วย (1) Smart Mind การส่งเสริมและพัฒนาด้านจิตใจให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีความพร้อม มีภูมิคุ้มกันในการก้าวผ่านปัญหาต่างๆ ในชีวิต (2) Smart Knowledge การเสริมสร้างความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดูแลตนเองและครอบครัว (3) Smart Job การพัฒนาทักษะอาชีพครบวงจร 4) Smart Community การสร้างเครือข่ายกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพื่อให้ความช่วยเหลือ หรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

เมื่อวิเคราะห์และดูจากข้อมูลสถานการณ์ครอบครัวไทย ปี 2565 ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว จะพบว่าครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบางประสบปัญหาหลักๆ 5 มิติด้วยกัน คือ 1) ปัญหาด้านรายได้ เมื่อตกอยู่ในสถานะครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวไม่สามารถหารายได้มาจุนเจือครอบครัวได้อย่างพอเพียง ตกงาน ไม่มีการศึกษา หรือ มีการศึกษาน้อย จึงทำได้เพียงงานรับจ้างทั่วไปที่มีค่าตอบแทนเป็นรายวันและได้ค่าตอบแทนที่น้อย 2) ปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ที่ไม่มั่นคง ไม่เป็นของตนเอง ไม่เหมาะสม ไม่เป็นมิตรกับครอบครัว หรือไม่ปลอดภัย เป็นต้น

3) ด้านการศึกษา ที่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน ได้แก่ การเข้าไม่ถึงการศึกษาที่เท่าเทียมกัน ความไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีหรือสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นสำหรับการเรียน การขาดแคลนหนังสือเรียน หรืออุปกรณ์การเรียน เด็กบางคนต้องออกนอกระบบการศึกษา และไม่ได้ศึกษาต่อ 4) ด้านการเข้าถึงบริการภาครัฐ การเข้าไม่ถึงบริการภาครัฐ ทั้งบริการด้านสุขภาพ การจัดการบริการและสวัสดิการต่างๆ ของหน่วยงานภาครัฐ เพราะการประชาสัมพันธ์ การให้ข้อมูลข่าวสารจากภาครัฐยังไม่ครอบคลุม เข้าไม่ถึงครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกลุ่ม

เพราะบาง ส่งผลให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวไม่ได้รับบริการ สวัสดิการ ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐตาม สิทธิที่ควรจะได้ 5) ด้านสุขภาพจิต โดยเฉพาะผู้หญิงเมื่อต้องอยู่ในสถานะแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเผชิญกับอคติ หรือการตีตราจากคนในสังคมที่มักเชื่อว่าผู้หญิงหม้าย/หย่าร้าง เป็นผู้มีมลทินหรือมีความประพฤติไม่ดี ส่งผลต่อ สุขภาพจิตของผู้หญิง

จากสภาพปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาได้จัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อให้การทำงาน บูรณาการ มีประสิทธิภาพและกลุ่มเป้าหมายได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สอดคล้องกับปัญหาและตรงตาม ความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง ดังนี้

- 1.การสำรวจข้อมูลความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกลุ่มเปราะบางในพื้นที่
- 2.การพัฒนาพื้นที่สำหรับจัดเป็นที่อยู่อาศัยให้กับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง โดย ความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม
- 3.การจัดระบบการศึกษาให้กับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง รวมถึงวัสดุ อุปกรณ์ สำหรับใช้ในการเรียนด้วย โดยบูรณาการร่วมกับหน่วยงานด้านการศึกษา รวมทั้งเครือข่ายภาคเอกชน ภาค ประชาสังคม
- 4.จัดบริการหรือสวัสดิการแบบเคลื่อนที่เข้าไปในชุมชน โดยบูรณาการร่วมกับหน่วยงานด้าน การศึกษา รวมทั้งเครือข่ายภาคเอกชน ภาคประชาสังคม เพื่อไม่ให้เกิดการซ้ำซ้อนในการทำงานเชิงพื้นที่
- 5.จัดให้มีบริการการให้คำปรึกษาแก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกลุ่มเปราะบาง ทั้งปัญหาด้าน สุขภาพจิต สุขภาพกาย มีการลงพื้นที่เยี่ยมบ้านเพื่อรับฟังปัญหา ความต้องการ เพื่อนำมาพัฒนาเป็นบริการ และสวัสดิการที่สอดคล้องตรงตามความต้องการและปัญหาของกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นรูปธรรม โดย ดำเนินการร่วมกับ อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) หรือ อาสาสมัครสาธารณสุข ประจำหมู่บ้าน (อสม.)

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว เป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนตามความเร่งด่วน ของปัญหา จัดทำเป็นข้อเสนอผ่านกลไกคณะกรรมการนโยบายและยุทธศาสตร์ครอบครัวแห่งชาติ ที่มี หน่วยงานทุกหน่วยเป็นคณะกรรมการพิจารณาสั่งการให้หน่วยงานบูรณาการการทำงานร่วมกันตามประเด็น ภารกิจของหน่วยงาน ทั้งนี้ สามารถนำร่องดำเนินการได้ในระยะสั้น (1) ที่สถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพบ้าน เกร็ดตระการ กรุงเทพฯ

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการศึกษาส่วนบุคคล เรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง ด้วยหลัก 4 Smarts เป็นข้อเสนอส่วนหนึ่งของการฝึกอบรมหลักสูตรนักบริหารระดับสูง : ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และคุณธรรม (นบส.1) รุ่นที่ 99 ของสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. ประจำปี พ.ศ. 2567 รายงานฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี ตามความมุ่งหมายของผู้ศึกษา ด้วยความเมตตากรุณาของ อาจารย์จุฬาสุขมานพ อาจารย์ที่ปรึกษาหลักของกลุ่ม GP5 ที่ท่าน ได้เสียสละเวลาให้กับผู้ศึกษาและสมาชิกในกลุ่ม GP5 อย่างเต็มที่ ในการให้คำปรึกษา แนะนำ และการปรับแก้ไขให้ข้อเสนอมีความน่าสนใจและมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ รวมทั้งผู้ศึกษายังได้รับความกรุณาจากอาจารย์สุชาติา ไทยบรรเทา และอาจารย์บรรจงจิตต์ อังศุสิงห์ ที่ทั้งสองท่านได้ให้คำแนะนำและมุมมองแนวคิดในการพัฒนาข้อเสนอที่รอบด้านในการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ เพื่อให้ข้อเสนอมีความสมบูรณ์ เป็นรูปธรรม และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงมากยิ่งขึ้น

ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณอาจารย์และผู้มีส่วนในการให้ข้อมูล คำแนะนำทุกท่านที่ได้ถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการและประสบการณ์ต่างๆ ตลอดระยะเวลาของการฝึกอบรม รวมทั้งคณะเจ้าหน้าที่ของวิทยาลัยนักบริหาร สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. ทุกท่าน ที่ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวก และเพื่อน ๆ นบส. 1 รุ่น 99 ในกลุ่ม GP ทุกกลุ่มที่ให้ความช่วยเหลือและให้กำลังใจแก่ผู้ศึกษา รวมถึงท่านจินตนา จันทร์บำรุง อธิบดีอธิบดีกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ท่านเกษตรและสหกรณ์จังหวัดระนอง คุณฐานิชา ลิ้มพานิช ที่ให้ความอนุเคราะห์ด้านข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดทำรายงานการศึกษาส่วนบุคคลในครั้งนี้ และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพบ้านเกร็ดตระการ กรุงเทพมหานคร ที่สนับสนุนการจัดทำรูปเล่มรายงานฉบับนี้ รวมทั้งสนับสนุนการจัดทำการนำเสนอรายงานทุกท่าน

ผู้ศึกษาหวังเป็นอย่างยิ่งว่า รายงานการศึกษาส่วนบุคคลฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว คุณภาพชีวิตประชาชนคนไทยที่ยังเป็นกลุ่มเปราะบางให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถเข้าถึงบริการ สวัสดิการขั้นพื้นฐานที่ควรจะได้รับอย่างถ้วนหน้าเพื่อยกระดับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคงของประเทศชาติอย่างยั่งยืนต่อไป

(นางอ้อยทิพย์ โตะหมัดและ)

พฤษภาคม 2567

สารบัญ

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ง
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ซ
1. วิสัยทัศน์ของตำแหน่งเป้าหมาย	1
1.1 การวิเคราะห์บริบทและทิศทางเชิงยุทธศาสตร์ของส่วนราชการ	1
1.2 ตำแหน่งรองอธิบดีที่เป็นเป้าหมาย	6
1.3 วิสัยทัศน์ของตำแหน่งเป้าหมาย	9
2. ข้อเสนอเพื่อขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติ	10
2.1 การกำหนดประเด็นการศึกษา	10
2.2 การกำหนดข้อเสนอเชิงนโยบาย	15
2.3 ภาวะผู้นำเพื่อการขับเคลื่อนข้อเสนอ	24
3. แผนพัฒนาตนเอง	25
3.1 การวิเคราะห์ตนเอง	25
3.2 การวางแผนพัฒนาตนเอง	26
3.3 ผลการพัฒนาตนเอง	26
บรรณานุกรม	27
ภาคผนวก	28
ประวัติผู้เขียนผลงานรายบุคคล	39

สารบัญตาราง

ตาราง 1	แนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนานโยบาย	22
ตาราง 2	ปัจจัยที่อาจมีผลกระทบต่อความสำเร็จของการดำเนินการตามข้อเสนอ และแนวทางบริหารจัดการที่เป็นรูปธรรม	23

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1 การเชื่อมโยงและสอดคล้องของเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals-SDGs) กับการจัดทำแผนปฏิบัติการระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570) ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว	3
ภาพที่ 2 การเชื่อมโยงและสอดคล้องของแผนระดับที่ 1 และแผนระดับที่ 2 กับการจัดทำแผนปฏิบัติการ ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566- 2570) ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว)	3
ภาพที่ 3 การเชื่อมโยงและสอดคล้องของแผนระดับที่ 2 กับการจัดทำแผนปฏิบัติการระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566- 2570) ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว	4
ภาพที่ 4 การเชื่อมโยงและสอดคล้องของแผนระดับที่ 3 กับการจัดทำแผนปฏิบัติการระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566 – 2570) ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว	4
ภาพที่ 5 โครงสร้าง กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (สค.)	6
ภาพที่ 6 ขอบเขตพื้นที่ความรับผิดชอบของหน่วยงานส่วนกลางที่ตั้งอยู่ในภูมิภาค 12 แห่ง ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว	6
ภาพที่ 7 สถานการณ์ครอบครัวไทย ประจำปี 2565	10
ภาพที่ 8 ทฤษฎีลำดับชั้นความต้องการของมาสโลว์	16

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

พม. = กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

สค. = กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว

อพม. = อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

อสม. = อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

SDGs = Sustainable Development Goals เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน

1. วิสัยทัศน์ของตำแหน่งเป้าหมาย

(ข้อมูลส่วนบุคคลไม่เผยแพร่)

2. ข้อเสนอเพื่อขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติ

2.1 การกำหนดประเด็นการศึกษา

ผู้ศึกษากำหนดประเด็นในการศึกษา ได้แก่ “การพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง ด้วยหลัก 4 Smarts”

ภาพที่ 7 สถานการณ์ครอบครัวไทย ประจำปี 2565

นิยามที่เกี่ยวข้องในการศึกษา

ครอบครัว คือ “บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปที่ใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภริยา หรือมีความผูกพันทางสายโลหิต หรือทางกฎหมาย หรือเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติ ซึ่งสมาชิกในครอบครัวต่างมีบทบาทหน้าที่ที่ต่อกัน และมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน”

ประเภทครอบครัว : ครอบครัวทั่วไปเมื่อจำแนกประเภทตามโครงสร้าง แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ครอบครัวเดี่ยว คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วยบุคคลที่ใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภริยาอาจมีหรือไม่มีบุตร พ่อหรือแม่อยู่กับบุตร หรือพี่น้องหรือญาติไม่เกินสองรุ่นใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน
2. ครอบครัวขยาย คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่สามรุ่นขึ้นไป หรือครอบครัวเดี่ยวสองครอบครัวขึ้นไปที่มีความผูกพันทางสายโลหิต หรือเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติ ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน และอาศัยอยู่ในบ้านหรือบริเวณเดียวกัน

ทั้งนี้ ครอบครัวตามโครงสร้างดังกล่าว อาจมีบางครอบครัวที่มีลักษณะเฉพาะที่มีความต้องการการช่วยเหลือส่งเสริม สนับสนุนที่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาจากข้อมูลและแนวโน้มของสถานการณ์ สามารถจำแนกครอบครัวตามลักษณะเฉพาะที่มีนัยสำคัญได้ 6 ลักษณะ ดังนี้

- 1) ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว คือ ครอบครัวที่พ่อหรือแม่ต้องเลี้ยงดูบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะโดยลำพัง
- 2) ครอบครัวข้ามรุ่น คือ ครอบครัวที่มี ปู่ ย่า ตา ยาย อยู่กับหลานตามลำพัง
- 3) ครอบครัวที่ผู้สูงอายุอยู่ด้วยกันตามลำพัง คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วยสมาชิกอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ตั้งแต่สองคนขึ้นไป อยู่ร่วมกันโดยไม่มีสมาชิกช่วงวัยอื่นอาศัยอยู่ด้วย
- 4) ครอบครัวคู่รักเพศเดียวกัน คือ ครอบครัวที่มีบุคคลเพศเดียวกันใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยา
- 5) ครอบครัวผสม คือ ครอบครัวที่ชายหญิงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย มีบุตรติดตามและได้สมรสหรืออยู่กินกันฉันสามีภริยาเป็นครอบครัวใหม่ และบุตรนั้นอาศัยอยู่ด้วยกัน
- 6) ครอบครัววัยรุ่น คือ ครอบครัวที่ชายและหญิงมีอายุต่ำกว่า 20 ปี ใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภริยา

ครัวเรือน หมายถึง หน่วยการอยู่อาศัย (unit of residence) ของบุคคลหรือกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันและกินอยู่ร่วมกันในสถานที่เดียวกัน โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ทางสายโลหิตหรือทางเครือญาติ โดยบุคคลเหล่านั้นจัดหาหรือใช้สิ่งอุปโภคบริโภคอันจำเป็นแก่การครองชีพร่วมกัน ประกอบด้วย

- 1) ครัวเรือนคนเดียว คือ ครัวเรือนที่บุคคลอาศัยอยู่คนเดียวตั้งแต่สามเดือนขึ้นไป (อ้างอิงจากการจัดเก็บข้อมูลสำมะโนประชากรชาวต่างชาติที่อยู่อาศัยในประเทศไทยเกิน 3 เดือนขึ้นไปของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เช่นเดียวกับกับเกณฑ์ในการทำสำมะโนประชากรของฮ่องกง และมาเลเซีย รวมทั้งสถาบันสถิติแห่งชาติของสหราชอาณาจักร) *
- 2) ครัวเรือนที่ไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ คือ ครัวเรือนที่มีบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป อาศัยอยู่ร่วมกันโดยไม่มีความสัมพันธ์ฉันสามีภริยา ไม่มีความผูกพันทางสายโลหิต และไม่เกี่ยวข้องเป็นเครือญาติ แต่มีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน

ครัวเรือนเปราะบาง หมายถึง ครัวเรือนที่มีรายได้น้อย ครัวเรือนที่มีรายได้น้อยและมีบุคคลที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง ที่ต้องการได้รับความช่วยเหลือจากคนอื่น เช่น ครอบครัวยากจนที่มีเด็กเล็ก แม่เลี้ยงเดี่ยว ผู้สูงอายุ คนพิการ ผู้ป่วยติดเตียง มีปัญหาที่อยู่อาศัย จำเป็นต้องร่วมกันพัฒนาคุณภาพชีวิตกลุ่มดังกล่าวอย่างเร่งด่วน จริงจัง และต่อเนื่อง

ครัวเรือนที่มีรายได้น้อย คือ ครัวเรือนที่มีรายได้เฉลี่ยต่อปีไม่เกิน 100,000 บาท/ คน/ ครัวเรือน

ภาวะพึ่งพิง หมายถึง คนที่ต้องการได้รับการดูแล/ ช่วยเหลือจากคนอื่น เช่น เด็กเล็ก แม่เลี้ยงเดี่ยว ผู้สูงอายุ คนพิการ ผู้ป่วยติดเตียง เป็นต้น

(ที่มา เอกสารการทบทวนนิยามและประเภทครอบครัว กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว พศจิกายน 2562)

● ปัญหา ความท้าทาย หรือการพัฒนาที่เลือกศึกษา

ปัญหาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง ที่ผู้ศึกษาเลือกที่จะศึกษาและพัฒนาเป็นข้อเสนอเชิงนโยบาย สรุปปัญหาที่พบหลักๆ ได้ ดังนี้

1. ด้านรายได้ จากข้อมูลครัวเรือน ระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า (Thai People Map and Analytics Platform : TPMAP) พบว่าครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกลุ่มเปราะบางส่วนใหญ่ประสบปัญหาด้านรายได้เป็นส่วนมาก เนื่องจากสมาชิกในครัวเรือนไม่สามารถหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ตกงาน ไม่มีการศึกษา หรือ มีการศึกษาน้อย จึงทำได้เพียงงานรับจ้างทั่วไปที่มีค่าตอบแทนเป็นรายวันและได้รายได้ที่น้อย เมื่อไม่มีอาชีพที่มั่นคง ไม่มีรายได้ที่แน่นอน แต่มีค่าใช้จ่ายในครอบครัวที่ต้องรับผิดชอบหลายรายการ เช่น ค่าใช้จ่ายสำหรับการศึกษาบุตร ค่าใช้จ่ายภายในบ้าน ภาระหนี้สิน เป็นต้น ทำให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่เป็นกลุ่มเปราะบางประสบปัญหาคุณภาพชีวิตที่ไม่ดี เพราะต้องดิ้นรนหารายได้เพื่อเลี้ยงดูครอบครัว ไม่มีเวลามากพอที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเองและครอบครัว
2. ด้านที่อยู่อาศัย ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกลุ่มเปราะบางยากจนบางส่วนไม่มีความมั่นคง ด้านที่อยู่อาศัย ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง เป็นปัญหาที่สืบเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจของครอบครัวที่ทำให้เกิดความยากลำบากในการหาที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองที่เหมาะสมและมั่นคง ปัญหาการอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อม ที่ไม่เป็นมิตรกับครอบครัว ไม่เหมาะสม หรือไม่ปลอดภัย เช่น อยู่ในชุมชนแออัด ในชุมชนที่สภาพอากาศแย่มาก หรืออยู่ในพื้นที่ที่มีอาชญากรรมสูง เป็นต้น
3. ด้านการศึกษา ปัญหาที่พบส่วนใหญ่จะเป็นผลกระทบที่เด็กในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกลุ่มเปราะบางได้รับคือการเข้าถึงการศึกษาที่เท่าเทียมกัน ความไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีหรือสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นสำหรับการเรียน การขาดแคลนหนังสือเรียน หรือ อุปกรณ์การเรียน เนื่องจากผู้เป็นพ่อ หรือ แม่ มีภาระที่ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวเพียงลำพัง ทำให้เด็กบางคนต้องออกจากโรงเรียนไม่ได้ศึกษาต่อ
4. ด้านการเข้าถึงบริการภาครัฐ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบางเข้าถึงบริการภาครัฐ ทั้งบริการด้านสุขภาพ การจัดบริการและสวัสดิการต่างๆ ของหน่วยงานภาครัฐ เพราะการประชาสัมพันธ์ การให้ข้อมูลข่าวสารจากภาครัฐยังไม่ครอบคลุม เข้าถึงครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกลุ่มเปราะบาง ส่งผลให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวไม่ได้รับบริการสวัสดิการ ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ

5. ด้านสุขภาพจิต ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยเฉพาะผู้หญิงเมื่อต้องอยู่ในสถานะแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเผชิญกับอคติหรือการตีตราจากคนในสังคมที่มักเชื่อว่าผู้หญิงหม้าย/หย่าร้าง เป็นผู้ไม่มีมลทินหรือมีความประพฤติไม่ดี ส่งผลต่อสุขภาพจิตของผู้หญิง ทำให้ไม่กล้าออกสู่สังคม บางรายเกิดภาวะซึมเศร้าหากไม่ได้รับความช่วยเหลือหรือการให้คำปรึกษาแนะนำ

- **สภาพปัญหาที่ผ่านมาและแนวโน้มของปัญหาในอนาคต และผลกระทบที่เกิดขึ้น**

จากข้อมูลสถานการณ์ครอบครัวไทย ปี 2565 ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ที่รวบรวมข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ และกรมการปกครอง จะเห็นโครงสร้างของครอบครัวลักษณะพิเศษที่พบมากที่สุด 5 อันดับแรก จะเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และจะมีแนวโน้มมากขึ้น และข้อมูลของอัตราการหย่าร้างของคู่สมรสที่สูงขึ้น ซึ่งจำนวนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มากขึ้นในทุกปี จะส่งผลกระทบต่อปัญหา ด้านต่างๆ ของสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หากปัญหาไม่ได้รับการแก้ไข ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคต จะมีดังนี้

ผลกระทบด้านสุขภาพชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน การมีรายได้ที่ไม่เพียงพอของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ส่งผลต่อเด็กในครอบครัวขาดอาหารการกินที่ดี ก่อให้เกิดภาวะทุพโภชนาการในเด็กที่ได้รับสารอาหารไม่เพียงพอ เด็กในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอาจเติบโตมีพัฒนาการไม่สมวัย สุขภาวะอนามัยในการอยู่อาศัยไม่ถูกสุขลักษณะ นำไปสู่ความเสี่ยงในการติดเชื้อจากโรคติดต่อต่างๆ โดยเฉพาะในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 หรือโรคมือ เท้า ปาก ในเด็กเล็ก ฯลฯ

ผลกระทบด้านจิตใจ ปัญหาที่รุมเร้าต่างๆ ส่งผลให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว บุตร และครอบครัวตกอยู่ในภาวะความเครียดสูง เกิดภาวะซึมเศร้า หวาดกลัวไม่มีความมั่นคงในอารมณ์ส่งผลต่อพฤติกรรม และคลิภภาพ บางรายยอมรับว่าตนเองเคยคิดฆ่าตัวตายเพราะหาทางออกไม่ได้ และยิ่งนำไปสู่ปัญหาความสัมพันธ์กับบุตร บุคคลในครอบครัว และสังคม/ ชุมชนรอบข้างตามมา

ผลกระทบด้านการศึกษา ทั้งของบุตรและการศึกษาต่อพ่อ/ แม่วัยรุ่นบางราย ที่จำเป็นต้องมีค่าใช้จ่ายสำรองในการเข้าโรงเรียน (ชุดนักเรียน อุปกรณ์การเรียน ค่าอาหาร ค่าเดินทาง ค่ากิจกรรม ฯลฯ) ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายในระยะยาวจนกว่าจะจบการศึกษา ในบางรายที่ไม่สามารถหารายได้มาสนับสนุนค่าใช้จ่ายอาจส่งผลให้เด็กต้องออกจากระบบการศึกษากลางคัน เป็นผลกระทบต่ออนาคตของเด็กและครอบครัวในระยะยาว เด็กบางคนที่กำลังศึกษาอยู่อาจต้องทำงานควบคู่ไปด้วยเพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว

ผลกระทบด้านความสัมพันธ์ในครอบครัว การที่พ่อ/แม่ ต้องทำงานหารายได้เลี้ยงครอบครัวส่งผลให้ไม่มีเวลาดูแลเอาใจใส่บุตรได้อย่างเต็มที่ การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันน้อยลงหรือบางรายอาจต้องนำบุตรไปฝากเลี้ยงโดยบุคคลอื่น ส่งผลให้ความรักความผูกพันระหว่างพ่อ/แม่และลูกห่างเหิน สายใยความผูกพันของครอบครัว ไม่แน่นอนสำหรับบางรายที่หาทางออกไม่ได้ อาจพาตัวเองเข้าสู่ภาวะเสี่ยงต่อการถูกล่อลวง ชักจูงไปในทางที่ไม่ดี เช่น การถูกล่อลวงไปค้าประเวณีที่ผิดกฎหมาย หรือตกเป็นเหยื่อของการค้ำมนุษย์ การเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ ยาเสพติด รวมไปถึงการถูกล่อลวงมิฉฉาชีพหลอกลวง ผ่านสื่อโซเชียล เช่น หลอกว่าทำงานเสริมรายได้ดีแล้วหลอกให้โอนเงินค่าสมัคร หลอกให้ลงทุนกับแชร์ลูกโซ่ สูญเงินตั้งแต่หลักร้อย ถึงหลักล้าน เจตคติคนในสังคม มักตีตราเด็กที่มาจากครอบครัว

เลี้ยงเดี่ยวว่าเป็นเด็กที่มาจากครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ เป็นเด็กที่มีปัญหาเป็นภาระของสังคม ทำให้เด็กรู้สึกมีปมด้อย ถูกขังจากสังคม และผลักดันเด็กเข้าสู่วงจรที่ไม่ดี เช่น ตัดยาเสพติด เป็นต้น

ผลกระทบด้านสังคมภาพกว้าง เมื่อครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวไม่สามารถยืนได้ด้วยตนเอง ส่งผลให้กลุ่มเปราะบางในสังคมมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น รัฐจำเป็นต้องจัดสวัสดิการและบริการสังคมมารองรับเพื่อช่วยแก้ไขบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่กลุ่มเป้าหมาย การประกอบอาชีพที่ลดลง ส่งผลให้เศรษฐกิจโดยรวมซบเซา กระทบต่อ GDP ของประเทศ และที่สำคัญ เมื่อสวัสดิภาพและความเป็นอยู่ของประชาชนลดลง ย่อมส่งผลให้ความสุขมวลรวมของประชาชนลดลง มีผลกระทบต่อเนื่องเป็นวงจร สุดท้าย ประเทศก็ไม่สามารถเดินหน้าพัฒนาต่อเนื่องได้จากปัญหาต่างๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น ส่งผลกระทบต่อครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่เป็นกลุ่มเปราะบางต้องเลี้ยงดูบุตรตามลำพัง ไม่มีอาชีพ ไม่มีรายได้ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวเป็นหน่วยงานที่มีภารกิจในการพัฒนาศักยภาพสตรีในทุกด้าน ส่งเสริมความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว ช่วยเหลือฟื้นฟูผู้ประสบปัญหาจากการค้าประเวณี และบุคคลหรือครอบครัวที่ประสบปัญหาทางสังคม การส่งเสริมความเสมอภาคและความเท่าเทียมระหว่างเพศ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ด้วยการจัดสวัสดิการสังคม การให้ความช่วยเหลือคุ้มครอง แก้ไข เยียวยา บำบัด ฟื้นฟู และพัฒนาศักยภาพของสตรี และครอบครัว รวมทั้งการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ ให้สตรีและครอบครัวมีอาชีพและรายได้อย่างมั่นคง สามารถพึ่งตนเองได้

- **เหตุผลความจำเป็นที่ต้องพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว**

การพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบางมีความจำเป็นเพราะส่งผลต่อการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ การส่งเสริมหรือสนับสนุนให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกลุ่มเปราะบางพัฒนาตนเองให้สามารถพึ่งตนเองได้ จะทำให้แก้ปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ การพัฒนาคุณภาพชีวิตยังส่งผลต่อสุขภาพทั้งทางกายและจิตใจของเด็ก ครอบครัวที่เต็มใจรับการสนับสนุนและการดูแลอย่างเหมาะสมสามารถช่วยลดความเครียดและปรับตัวกับสถานการณ์ได้ดีขึ้น มีผลต่อพัฒนาการทางสังคมและการเรียนรู้ของเด็ก การมีครอบครัวที่เข้มแข็งทางอารมณ์และความมั่นคงทางเศรษฐกิจมีผลต่อความสามารถในการรับมือกับสถานการณ์ที่ท้าทาย หรือวิกฤตของครอบครัว เช่น ปัญหาการตกงาน หรือปัญหาทางการเงินของครอบครัว ดังนั้น การพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบางจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างสังคมที่เข้มแข็งและความเท่าเทียมในการเข้าถึงโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านต่างตามมา ทั้งนี้ สอดคล้องกับแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ ประเด็นที่ 11 การพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต ที่มีเป้าหมายระดับประเด็นของแผนแม่บทฯ

“คนไทยทุกช่วงวัยมีคุณภาพเพิ่มขึ้นได้รับการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา และคุณธรรมจริยธรรม เป็นผู้ที่มีความรู้และทักษะในศตวรรษที่ 21 รักการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว เป็นหน่วยงานที่มีภารกิจในการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการของหน่วยงานให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฯ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นกลุ่มเปราะบางสำคัญ ที่ต้องให้ความสำคัญ หากไม่ได้รับการดูแลและพัฒนาเพื่อให้ครอบครัว

มีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน เพราะในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจะมีเด็กและเยาวชนที่เป็นกำลังแรงงานของประเทศชาติอยู่ในครอบครัวด้วยเสมอ

2.2 การกำหนดข้อเสนอเชิงนโยบาย

2.2.1 หลักการ แนวคิด ที่ใช้เป็นกรอบ หรือแนวทางในการจัดทำข้อเสนอ

ทฤษฎีที่ผู้ศึกษานำมาใช้ประกอบการจัดทำข้อเสนอ ประกอบด้วย 2 ทฤษฎี และ 1 แนวทาง ดังนี้

1. ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of needs)
2. ทฤษฎีแรงสนับสนุนทางสังคม (Social Support Theory) และ
3. หลัก 4 Smarts

ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Needs) คิดค้นขึ้นโดย Abraham Maslow (ค.ศ. 1908 – 1970) นักจิตวิทยาชาวอเมริกันซึ่งทำการศึกษาความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์โดยพิจารณาจากมูลเหตุจูงใจที่มาจากกระบวนการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกาย และจากปัจจัยด้านจิตวิทยาซึ่งพบว่าความต้องการของมนุษย์จะถูกจัดลำดับความสำคัญเป็นลำดับขั้นตามความจำเป็นต่อการได้รับการตอบสนอง (level of priority) และความต้องการในลำดับขั้นที่ต่ำกว่าจะต้องได้รับการตอบสนองก่อนจึงจะสามารถไปสู่ความต้องการในลำดับขั้นถัดไปได้ โดย Maslow ได้จัดหมวดหมู่และลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ออกเป็น ดังนี้

ขั้นที่ 1 ความต้องการทางร่างกาย (physiological needs)

ขั้นที่ 2 ความต้องการความปลอดภัย (safety needs)

ขั้นที่ 3 ความต้องการความรักและเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม (love and belonging needs)

ขั้นที่ 4 ความต้องการมีเกียรติและศักดิ์ศรี (esteem needs)

ขั้นที่ 5 ความต้องการบรรลุศักยภาพแห่งตน (self-actualization)

อย่างไรก็ตาม เมื่อยุคสมัยได้เปลี่ยนไป สภาพสังคมและผู้คนที่เกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ทำให้มีการอธิบายในเรื่องของแรงจูงใจเพิ่มเติมไปจากทฤษฎีลำดับขั้นแรงจูงใจของมาสโลว์ อย่างเช่นคำอธิบายของนักจิตวิทยามนุษยนิยมและผู้สนใจศึกษาการบรรลุถึงศักยภาพแห่งตน ได้เพิ่มความต้องการของมนุษย์ที่ต่อยอดขึ้นไปจากขั้นที่ 5 (ความต้องการบรรลุศักยภาพแห่งตน) ซึ่งก็คือความต้องการที่จะบรรลุถึงความสมบูรณ์แบบทางจิตวิญญาณ เรียกว่าขั้นความต้องการด้านโลกุตระ (transcendence needs) ผู้ที่เป็นตัวอย่างของบุคคลที่ได้รับการตอบสนองความต้องการครบถ้วนตั้งแต่ขั้นที่ 1 ไปจนถึงขั้นสูงสุดก็คือเจ้าชายสิทธัตถะหรือพระโคตมพุทธเจ้านั่นเอง ซึ่งหากใครได้มีโอกาสอ่านประวัติก็จะทราบว่าเจ้าชายสิทธัตถะเมื่อแรกเป็นทารกก็ต้องการได้รับสารอาหาร การพักผ่อนนอนหลับ และที่อยู่อาศัย เมื่อเติบโตขึ้นมาก็มีความต้องการในด้านความปลอดภัย ความรัก การได้รับความยอมรับนับถือจากผู้อื่น การมีสถานะทางสังคม การบรรลุศักยภาพแห่งตน และสุดท้ายก็ไปสู่การอยู่เหนือความต้องการในขั้นที่เคยได้รับการตอบสนองมาแล้ว จึงทำให้เกิดความต้องการที่จะทำสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าขอบเขตของตัวตน ก็คือการนำเอาทักษะและประสบการณ์ที่ค้นพบระหว่างทางมาใช้เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมในวงกว้าง โดยไม่สนใจที่จะตอบสนองความต้องการในลำดับขั้นที่ต่ำกว่า

อีกต่อไป เช่น ไม่ต้องการชีวิตที่หรูหรา ไม่ต้องการมีความรักความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับคนรัก ไม่ต้องการยศถาบรรดาศักดิ์ในทางโลกอีกต่อไป ทั้งนี้ แม้ว่ามนุษย์ทุกคนจะมีความต้องการเป็นลำดับชั้นเหมือนกัน แต่ขอบเขตของความต้องการในแต่ละชั้นของแต่ละคนนั้นก็แตกต่างกันไป เช่น บางคนต้องการกินอาหารจำนวนมากใน 1 มื้อ แต่บางคนกินแค่พอหายหิว บางคนต้องการเป็น influencer ที่มีชื่อเสียงระดับโลก แต่บางคนต้องการแค่การยอมรับจากครอบครัวเพื่อนฝูง นอกจากนี้ คนเรายังมีแรงจูงใจย่อย ๆ ที่แตกต่างกันไปอีกด้วย เช่น แรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ แรงจูงใจใฝ่อำนาจ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้แต่ละคนแสดงพฤติกรรมออกมาต่างกัน นอกจากนี้ ยังมีข้อถกเถียงว่ามนุษย์บางคนอาจมีความต้องการที่ไม่เป็นไปตามลำดับชั้นดังที่ได้เสนอไว้ เช่น นักปราชญ์ ผู้นำทางจิตวิญญาณ

ภาพที่ 8 ทฤษฎีลำดับชั้นความต้องการของมาสโลว์

ทฤษฎีแรงสนับสนุนทางด้านสังคม (Social Support Theory) (House , 1985 อ้างใน
 สรวงศ์ภูณัณ ดวงคำสวัสดิ์ , 2539 : 29 - 35)

1. ความหมาย แรงสนับสนุนทางด้านสังคม หมายถึง สิ่งทีุ่ผู้รับได้รับแรงสนับสนุนทางสังคมในด้านความ
 ช่วยเหลือทางด้านข้อมูล ข่าวสาร วัตถุประสงค์ของ หรือการสนับสนุนทางด้านจิตใจจากผู้ให้การสนับสนุน ซึ่งอาจ

เป็นบุคคลหรือกลุ่มคน และเป็นผลให้ผู้รับได้ปฏิบัติหรือแสดงออกทางพฤติกรรมไปในทางที่ผู้รับต้องการ ในที่นี้หมายถึงการมีสุขภาพดี แรงสนับสนุนทางสังคมอาจมาจากบุคคลในครอบครัว เช่น พ่อแม่ พี่น้อง เพื่อนบ้าน ผู้นำชุมชน เพื่อนร่วมงาน เพื่อนนักเรียน ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข หรืออาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) แคมแพลน (Caplan , 1976 : 39 - 42) ได้ให้คำจำกัดความแรงสนับสนุนทางสังคม หมายถึง สิ่งที่บุคคลได้รับโดยตรงจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคล อาจเป็นทางข่าวสาร เงิน กำลังงาน หรือทางอารมณ์ ซึ่งอาจเป็นแรงผลักดันให้ผู้รับไปสู่เป้าหมายที่ผู้ให้ต้องการพิลิสุก (Pilisuk , 1982 : 20) กล่าวว่า แรงสนับสนุนทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างคน ไม่เฉพาะแต่ความช่วยเหลือทางด้านวัตถุ ความมั่นคงทางอารมณ์เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการที่บุคคลรู้สึกว่าเขาได้รับการยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของผู้อื่น ด้วย

2. แหล่งของแรงสนับสนุนทางสังคม โดยปกติกลุ่มสังคม จัดแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 2 ประเภท คือ กลุ่มปฐมภูมิและกลุ่มทุติยภูมิ กลุ่มปฐมภูมิเป็นกลุ่มที่มีความสนิทสนมและมีสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกเป็นการส่วนตัวสูง กลุ่มนี้ได้แก่ ครอบครัว ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ส่วนกลุ่มทุติยภูมิ เป็นกลุ่มสังคมที่มีความสัมพันธ์ตามแผนและกฎเกณฑ์ที่วางไว้ มีอิทธิพลเป็นตัวกำหนดบรรทัดฐานของบุคคลในสังคมกลุ่มนี้ได้แก่ เพื่อนร่วมงาน กลุ่มวิชาชีพ และกลุ่มสังคมอื่นๆ ซึ่งในระบบแรงสนับสนุนทางสังคมถือว่า มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจากกล่าวโดยสรุปได้ว่า แหล่งของแรงสนับสนุนทางสังคมนั้นมีทั้งแหล่งปฐมภูมิและแหล่งทุติยภูมิ แรงสนับสนุนจากแหล่งปฐมภูมิ ได้แก่ ครอบครัว ญาติพี่น้อง ซึ่งมีความสำคัญต่อการเจ็บป่วยและพฤติกรรมอนามัยของบุคคลเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะแรงสนับสนุนทางอารมณ์ จากคู่สมรส ส่วนแรงสนับสนุนทางสังคมจากแหล่งทุติยภูมิถือว่าเป็นผู้ให้บริการทางสุขภาพ ได้แก่ แพทย์ พยาบาล เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และบุคลากรอื่นๆ เช่น ครู พระ ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ซึ่งมีความสำคัญในการสนับสนุนข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ

3. องค์ประกอบของการสนับสนุนทางสังคม (Pilisuk ,1982 : 20) หลักการที่สำคัญของแรงสนับสนุนทางสังคม ประกอบด้วย

(1) ต้องมีการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ให้และผู้รับแรงสนับสนุน

(2) ลักษณะของการติดต่อสัมพันธ์นั้น จะต้องประกอบด้วย

2.1 ข้อมูลข่าวสารที่ทำให้ผู้รับเชื่อว่ามีใจใส่ และมีความรัก ความหวังดีในสังคมอย่างจริงจัง

2.2 ข้อมูลข่าวสารที่มีลักษณะทำให้ผู้รับรู้สึกว่าเขาเป็นที่ยอมรับในสังคม

2.3 ข้อมูลข่าวสารที่มีลักษณะ ทำให้ผู้รับเชื่อว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและมีประโยชน์แก่สังคม

(3) ปัจจัยนำเข้าของการสนับสนุนทางสังคมอาจอยู่ในรูปของข้อมูล ข่าวสาร วัสดุสิ่งของ หรือด้านจิตใจ จะต้องช่วยให้ผู้รับได้บรรลุถึงจุดหมายที่เขาต้องการ

4. ประเภทของแรงสนับสนุนทางสังคมแฮร์ส (House อ้างใน Babara A.Israel , 1985 : 66) ได้แบ่งประเภทของพฤติกรรมในการให้การสนับสนุนทางสังคม เป็น 4 ประเภท คือ

(1) Emotional Support คือ การสนับสนุนทางอารมณ์ เช่น การให้ความพอใจ การยอมรับนับถือ การแสดงถึงความห่วงใย

(2) Appraisal Support คือ การสนับสนุนด้านการให้การประเมินผล เช่น การให้ข้อมูลป้อนกลับ (Feed Back) การเห็นพ้องหรือให้รับรอง (Affirmation) ผลการปฏิบัติ หรือการบอกให้ทราบผลถึงผลดี ที่ผู้รับได้ปฏิบัติพฤติกรรมนั้น

(3) Information Support คือ การให้การสนับสนุนทางด้านข้อมูลข่าวสาร เช่น การให้คำแนะนำ (Suggestion) การตักเตือน การให้คำปรึกษา (Advice) และการให้ข่าวสารรูปแบบต่างๆ

(4) Instrumental Support คือ การให้การสนับสนุนทางด้านเครื่องมือ เช่น แรงงาน เงิน เวลา เป็นต้น

5. ระดับของแรงสนับสนุนทางสังคมนักพฤติกรรมศาสตร์ ชื่อ กอทต์ลิบ (Gottlieb , 1985 : 5 - 12) ได้แบ่งระดับ แรงสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 3 ระดับ คือ

(1) ระดับกว้าง (Macro level) เป็นการพิจารณาถึงการเข้าร่วม หรือการมีส่วนร่วมในสังคม อาจวัดได้จากความสัมพันธ์กับสถาบันในสังคม การเข้าร่วมกับกลุ่มต่างๆ ด้วยความสมัครใจและการดำเนินวิถีชีวิต อย่างไม่เป็นทางการในสังคม เช่น การเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในสังคม ชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ อาทิ กลุ่มแม่บ้านเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ กลุ่มหนุ่มสาวพัฒนาหมู่บ้าน กลุ่มต้านภัยเอดส์ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ปีก กลุ่มจักสาน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เป็นต้น

(2) ระดับกลุ่มเครือข่าย (Mezzo level) เป็นการมองที่โครงสร้าง และหน้าที่ของเครือข่ายสังคม ด้วยการพิจารณาจากกลุ่มบุคคลที่มีสัมพันธ์ภาพอย่างสม่ำเสมอ เช่น กลุ่มเพื่อน กลุ่มบุคคลใกล้ชิดในสังคม เสมือนญาติ ชนิดของการสนับสนุนในระดับนี้ ได้แก่ การให้คำแนะนำ การช่วยเหลือด้านวัสดุสิ่งของ ความเป็นมิตร การสนับสนุนทางอารมณ์ และการยกย่อง

(3) ระดับแคบ หรือระดับลึก (Micro level) เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมากที่สุด ทั้งนี้มีความเชื่อกันว่าคุณภาพของความสัมพันธ์มีความสัมพันธ์มากในเชิงปริมาณ คือ ขนาด จำนวน และความถี่ของความสัมพันธ์ หรือโครงสร้างของเครือข่าย ในการสนับสนุนในระดับนี้ ได้แก่ สามี ภรรยา และสมาชิกในครอบครัวซึ่งมีความใกล้ชิดทางอารมณ์ การสนับสนุนทางจิตใจ และแสดงความรักและห่วงใย (Affective Support)

6. ผลของแรงสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อสุขภาพ มีรายงานการศึกษาวิจัยมากมายที่บ่งบอก ถึงความสัมพันธ์ระหว่างแรงสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อสุขภาพอนามัย พอสรุปได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

(1) ผลต่อสุขภาพกาย แบ่งออกเป็น

1.1 ผลโดยตรง จากรายงานผลการศึกษาของ เบอร์กแมน และไซม์ (Berkman and Syme , 1979 : 186 – 204 อ้างใน Minkler 1981 : 150) ซึ่งติดตามผลในวัยผู้ใหญ่จำนวน 700 คน ที่อาศัยอยู่ในเมืองอามิตา รัฐแคลิฟอร์เนีย เป็นเวลานาน 9 ปี โดยรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับความเป็นอยู่ทั่วไปของสุขภาพอนามัย และสถิติชีพที่สำคัญ รวมทั้งแรงสนับสนุนทางสังคมน้อย มีอัตราป่วยและตายมากกว่าผู้ได้รับแรงสนับสนุนทางสังคมมากถึง 2.5 เท่า ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในทุกเพศ ทุกเชื้อชาติ และทุกระดับเศรษฐกิจ การศึกษาของ คอบบ์และแคสเซล (Cobb 1976 and Cassel 1961 อ้างใน Berkman and Syme , 1979 : 186 – 204) พบว่าผู้ป่วยเป็นวัณโรค ความดันโลหิตสูง อุบัติเหตุ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ขาดแรงสนับสนุนทางสังคม หรือถูกตัดขาดจากเครือข่ายแรงสนับสนุนทางสังคม นอกจากนี้การศึกษาทางระบาดวิทยาสังคม

ยังพบว่า คนที่ขาดแรงสนับสนุนทางสังคม จะเป็นผู้ที่อยู่ในภาวะของการติดโรคได้ง่าย เนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบต่อมไร้ท่อ และมีผลทำให้ภูมิคุ้มกันโรคลดลงอีกด้วย

1.2 ผลต่อพฤติกรรมกรรมการปฏิบัติตามคำแนะนำในการรักษาพยาบาล (Compliance to Regimens) มีรายงานผลการศึกษากันเป็นจำนวนมากที่บ่งบอกถึงผลของแรงสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อพฤติกรรม การปฏิบัติตามคำแนะนำของคนไข้ ซึ่งเบอร์เกอร์ (Burgler อ้างใน Pilisuk , 1985 : 94) พบว่าผู้ป่วยที่ปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีครอบครัวคอยให้การสนับสนุนในการควบคุมพฤติกรรม และผู้ป่วยที่มีแรงสนับสนุนทางสังคมมาก จะเป็นผู้ที่ปฏิบัติตามคำแนะนำมากกว่าผู้ที่มี แรงสนับสนุนทางสังคมน้อย

1.3 ผลต่อพฤติกรรมกรรมการป้องกันโรคคออปปี (Cobb ,1976) และแลงกลี (Langlie, 1977) ได้รายงานผลการศึกษากันถึงพฤติกรรมกรรมการป้องกันโรคและส่งเสริมสุขภาพ เช่น การตรวจสุขภาพร่างกายประจำ การออกกำลังกาย การบริโภคอาหาร พบว่าผู้ที่มีแรงสนับสนุนทางสังคมจะมีพฤติกรรมกรรมการป้องกันโรค และส่งเสริมสุขภาพดีกว่าผู้ที่มีแรงสนับสนุนทางสังคมน้อย

(2) ผลต่อสุขภาพจิตผลของแรงสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อสุขภาพจิต มีลักษณะเช่นเดียวกับสุขภาพกาย คือ พบว่าแรงสนับสนุนทางสังคมเป็นสิ่งที่ช่วยเพิ่มความสามารถในการต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิต บุคคลช่วยลดความเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากความเครียดและช่วยลดความเครียด ซึ่งจะมีผลต่อการเพิ่มความต้านทานโรคของบุคคลได้อีกด้วย กอร์ (Gore 1977 อ้างใน Minkler , 1981 : 151) ศึกษาในผู้ชายว่างงานจำนวน 110 คน พบว่าผู้ที่ได้รับแรงสนับสนุนทางสังคมในระดับสูงมีปัญหาทางด้านร่างกาย และจิตใจน้อยกว่าผู้ได้รับแรงสนับสนุนทางสังคมในระดับต่ำ และแคพแลน (Caplan 1974 : 7) กล่าวว่า การสนับสนุนทางอารมณ์เป็นสิ่งที่ช่วยลดผลของความเครียดที่มีผลต่อการเกิดโรคความดันโลหิตสูงและโรคหัวใจในผู้ที่ทำงาน ซึ่งพบว่ามีความเครียดมาก และยังพบอีกว่า ผู้ที่มีแรงสนับสนุนทางสังคมต่ำมีโอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรคความดันโลหิตสูง และโรคหัวใจมากกว่าผู้ที่มีแรงสนับสนุนทางสังคมสูง

หลัก 4 Smarts เป็นแนวทางหรือวิธีการในการดำเนินงานที่ผู้ศึกษาประยุกต์ใช้จากทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of needs) ทฤษฎีแรงสนับสนุนทางสังคม (Social Support Theory) และองค์ความรู้การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักการสังคมสงเคราะห์ของรองศาสตราจารย์ อภิญา เวชยชัย สภาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ ออกมาเป็นวิธีการดำเนินงานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบางเพื่อให้หน่วยงานสามารถนำไปปรับใช้ตามสภาพปัญหาและบริบทของแต่ละครอบครัวที่ประสบอยู่ หลัก 4 Smarts ประกอบด้วย

(1) **Smart Mind** การส่งเสริมและพัฒนาด้านจิตใจให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีความพร้อมมีภูมิคุ้มกันในการก้าวผ่านปัญหาต่างๆ ในชีวิต เพื่อก้าวสู่เป็น Strong Single Mom/Single Dad ตัวอย่างหลักสูตรที่ใช้ ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้แก่

- * การคิดเชิงบวก (Positive thinking)
- * การดูแลกายและจิต (Body and Soul)
- * การสร้างความเข้าใจตนเอง ส่งต่อความสุข

(2) **Smart Knowledge** การเสริมสร้างความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดูแลตนเองและครอบครัว ตัวอย่างหลักสูตรที่ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้แก่

- * รู้ทันการเงิน การออม
- * รู้ทันสื่อ การถูกล่อลวง
- * รู้ทักษะในการดูแลตนเองและลูก

(3) **Smart Job** การพัฒนาทักษะอาชีพครบวงจร

- * สร้างทักษะอาชีพ ตามความต้องการของตลาด ผู้ประกอบการ และกระแสนิยม
- * สร้างความเข้มแข็งในอาชีพ
- * สร้างความร่วมมือเครือข่ายด้านอาชีพ

(4) **Smart Community** การรวมกลุ่มของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกลุ่มเปราะบาง ที่ประสบปัญหาคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกัน เพื่อให้ข้อเสนอแนะ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน โดยมีหน่วยงานภาครัฐเป็นพี่เลี้ยงที่ช่วยหนุนเสริมการรวมกลุ่ม นอกจากนี้ ยังเป็นความร่วมมือในการทำงานของทุกภาคส่วนเพื่อร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุน ดูแล ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อร่วมกันค้นหากลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งเป็นเครือข่ายช่วยติดตามผลการดำเนินงานในพื้นที่เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้รับการพัฒนาที่ตรงตามความต้องการและสภาพปัญหาอย่างแท้จริง

2.2.2 การวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการจัดทำข้อเสนอ

ผู้ศึกษาได้นำทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of needs) ทฤษฎีแรงสนับสนุนทางสังคม (Social Support Theory) มาใช้เป็นกรอบในการจัดทำข้อเสนอ เรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง ด้วยหลัก 4 Smarts ประกอบกับข้อมูล การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักการสังคมสงเคราะห์ รองศาสตราจารย์อภิญญา เวชยชัย สภาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า

“การสังคมสงเคราะห์เป็นวิชาชีพ (Profession)” ที่ทำงานกับระบบสวัสดิการ ได้แก่ การพัฒนาศักยภาพบุคคล ครอบครัว กลุ่ม ชุมชนและสังคมให้สามารถได้รับการพื้นฐานที่จำเป็นต่อชีวิต ระบบสวัสดิการสังคม ได้แก่ ด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การทำงานและการมีรายได้ นันทนาการ กระบวนการยุติธรรม และบริการทางสังคมทั่วไป

“การสังคมสงเคราะห์เป็นวิธีการ (Method)” การให้บริการที่ช่วยป้องกันและแก้ไข ปัญหา และพัฒนาบุคคล กลุ่มหรือ ชุมชน รวมทั้งปรับปรุง เปลี่ยนแปลงสังคม ให้อำนวยความสะดวก และสร้างเสริมสวัสดิภาพของคนในสังคม สวัสดิภาพของคนในสังคม เพื่อส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม

จากทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ ทฤษฎีแรงสนับสนุนทางสังคม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักการสังคมสงเคราะห์ เมื่อพิจารณาพร้อมกันแล้ว ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตจะต้องบูรณาการการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วนในสังคม ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน รวมทั้งภาคประชาสังคม ที่ต้องร่วมกันสนับสนุนไม่ว่าจะเป็นความช่วยเหลือทางด้านข้อมูล ข่าวสาร วัสดุสิ่งของ หรือการ

สนับสนุนทางด้านจิตใจ ที่จะส่งผลให้ผู้รับในการศึกษาคั้งนี้ ได้แก่ กลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ที่อาจเป็นได้ทั้งแม่เลี้ยงเดี่ยวและพ่อเลี้ยงเดี่ยวได้ปฏิบัติหรือแสดงออกทางพฤติกรรมไปในทางที่เขาต้องการตามลำดับขั้นของความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ตามทฤษฎีของมาสโลว์ อันหมายถึงการมีสุขภาพดี แรงสนับสนุน ทางสังคม อาจมาจากบุคคลในครอบครัว เช่น พ่อแม่ พี่น้อง เพื่อนบ้าน ผู้นำชุมชน เพื่อนร่วมงาน เพื่อนนักเรียน ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) เป็นต้น

ทั้งนี้ ความต้องการบริการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง มีความต้องการบริการพื้นฐานเหมือนกับครอบครัวทั่วไป แต่บริการที่ต้องการจะมีลักษณะเฉพาะ ได้แก่

- 1) บริการสงเคราะห์และคุ้มครองเด็ก เช่น สถานรับเลี้ยงเด็ก สถานแรกรับ สถานสงเคราะห์สถานคุ้มครองสวัสดิภาพ และสถานพัฒนาและฟื้นฟูชั่วคราว
- 2) บริการสนับสนุน เช่น เงินทุนการศึกษา เงินทุนประกอบอาชีพ เงินสงเคราะห์ครอบครัว
- 3) บริการส่งเสริม ได้แก่ การให้คำปรึกษา การศึกษาทางเลือก/ตามอัธยาศัย การให้บริการข้อมูลข่าวสาร บริการทางกฎหมาย
- 4) การฝึกอาชีพ การสร้างงาน/รายได้ โดยเฉพาะการจ้างงานที่สามารถทำที่บ้านได้ หรือ มีสถานที่สำหรับดูแลบุตร ระหว่างการฝึกอาชีพให้กับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว หน่วยงานภาครัฐที่มีภารกิจในการส่งเสริม พัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัว จำเป็นต้องคำนึงถึงความต้องการตามลำดับขั้นตามทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์ เพื่อจะได้จัดบริการ สวัสดิการที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบางว่าเขาต้องการอะไร แบบไหน อย่างไร ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีแรงสนับสนุนทางสังคม (Social Support Theory) ดังกล่าวข้างต้น ทั้งนี้ แนวทางหรือวิธีการในการดำเนินงานจำเป็นต้องมีข้อมูลความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพื่อนำมาออกแบบงานบริการ สวัสดิการ ความช่วยเหลือในรูปแบบที่สอดคล้องกับความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง โดยการประสานการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อให้การสนับสนุนทางสังคมในด้านความช่วยเหลือด้านข้อมูล ข่าวสาร วัตถุประสงค์ของ หรือการสนับสนุนทางด้านจิตใจ การสนับสนุนทางสังคมจะช่วยให้กลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้มีโอกาสออกมามีส่วนร่วมในสังคม ด้วยความสมัครใจ ได้ร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มต่างๆ ในสังคม นอกจากนี้ แรงสนับสนุนทางสังคมยังมีผลต่อสุขภาพกายและจิตใจ คือเป็นสิ่งที่ช่วยเพิ่มความสามารถในการต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตบุคคล ช่วยลดความเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากความเครียดและช่วยลดความเครียด ซึ่งจะมีผลต่อการเพิ่มความต้านทานโรคของบุคคลได้อีกด้วย กอร์(Gore 1977 อ้างใน Minkler , 1981 : 151) ศึกษาในผู้ช่วยว่างงาน จำนวน 110 คน พบว่าผู้ที่ได้รับแรงสนับสนุนทางสังคมในระดับสูงมีปัญหาทางด้านร่างกาย และจิตใจน้อยกว่า ผู้ที่ได้รับแรงสนับสนุนทางสังคมในระดับต่ำ และแคพแลน (Caplan 1974 : 7) กล่าวว่า การสนับสนุนทางอารมณ์เป็นสิ่งที่ช่วยลดผลของความเครียดที่มีผลต่อการเกิดโรคความดันโลหิตสูงและโรคหัวใจในผู้ที่ทำงาน ซึ่งพบว่ามีความเครียดมาก และยังพบอีกว่า

ผู้ที่มีแรงสนับสนุนทางสังคมต่ำมีโอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรคความดันโลหิตสูง และโรคหัวใจมากกว่าผู้ที่มีแรงสนับสนุนทางสังคมสูง

ดังนั้น เพื่อให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบางได้รับการพัฒนาทั้งคุณภาพชีวิตและการเสริมสร้างทักษะอาชีพ ที่ดีขึ้น มีอาชีพ มีรายได้เพื่อดูแลสมาชิกในครอบครัว ผู้ศึกษาจึงได้จัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง ด้วยหลัก 4 Smarts ให้ครอบครัวกลุ่มหน่วยงานส่วนกลางที่มีที่ตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาคทั้ง 12 แห่ง สังกัดกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว

2.2.3 แนวทางการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนานโยบาย

ตาราง 1 แนวทางการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนานโยบาย

ที่	ปัญหา	แนวทางการดำเนินการ	ระยะเวลาดำเนินการ/ หน่วยงาน
1	ด้านรายได้ - ไม่เพียงพอ - ขาดความรู้ ทักษะในการทำงาน - ไม่มีงานทำ	- สำรวจจำนวนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกลุ่มเปราะบางในพื้นที่รับผิดชอบของหน่วยงาน - สำรวจความรู้ ความสามารถในการทำงานของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว - จัดบริการฝึกอาชีพที่สอดคล้องกับปัญหา ความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยร่วมมือกับภาคีเครือข่ายหน่วยงานในพื้นที่ ร่วมจัดบริการ หรือสนับสนุนงานให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวสามารถนำกลับไปทำที่บ้านได้	<u>ระยะสั้น (ภายใน 1 ปี)</u> -ภาคประชาสังคม -ศูนย์เรียนรู้การพัฒนาสตรีและครอบครัว 8 แห่ง และ สค. <u>ระยะยาว (ภายใน 3 ปี)</u> -สถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพ 4 แห่ง และ สค.
2	ด้านที่อยู่อาศัย - ไม่มีที่อยู่เป็นของตนเอง - สภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม ไม่ปลอดภัย	-การพัฒนาที่ดินและที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม ราคาถูก เน้นการเป็นเจ้าของ -สนับสนุนการเช่าซื้อเพื่อให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีโอกาสในการมีบ้านเป็นของตนเอง -สร้างสภาพแวดล้อมที่เป็นมิตรกับครอบครัว	<u>ระยะยาว (ภายใน 3 ปี)</u> -สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน -กระทรวงมหาดไทย -พม. โดย สค.
3	ด้านการศึกษา - เข้าไม่ถึงการศึกษาที่เท่าเทียม - ขาดแคลนวัสดุการเรียน	-จัดให้มีการเรียนการสอนนอกเวลา ในรูปแบบออนไลน์ และออฟไลน์ รวมทั้งรวมกลุ่มกันเรียนในชุมชน-ภาคีเครือข่ายร่วมสนับสนุน บริจาควัสดุการเรียน	<u>ระยะยาว (ภายใน 3 ปี)</u> -กระทรวงศึกษาธิการ -พม.โดย สค.

ลำดับที่	ปัญหา	แนวทางการดำเนินการ	ระยะเวลาดำเนินการ/หน่วยงาน
4	ด้านการเข้าถึงบริการภาครัฐ	- ร่วมมือกับเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชน จัดบริการหรือสวัสดิการแบบเคลื่อนที่เข้าไปในชุมชนหรือในพื้นที่ที่ใกล้ตัวกลุ่มเป้าหมายให้มากที่สุด - สนับสนุนภาคเอกชน สถานประกอบการจัดบริการ สวัสดิการที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในหน่วยงาน	<u>ระยะสั้น (ภายใน 1 ปี)</u> - ศูนย์เรียนรู้การพัฒนาสตรีและครอบครัว 8 แห่ง - สถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพ 4 แห่ง - สค. <u>ระยะยาว (ภายใน 3 ปี)</u> - องค์กรภาคเอกชน - ภาคประชาสังคม
5	ด้านสุขภาพจิต	ร่วมมือกับภาคีเครือข่ายด้านสาธารณสุข อสม. อพม. ในการลงพื้นที่เยี่ยมบ้านให้คำแนะนำ ปรึกษา เสริมพลังให้แก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว	<u>ระยะสั้น (ภายใน 1 ปี)</u> - ศูนย์เรียนรู้การพัฒนาสตรีและครอบครัว 8 แห่ง และ สถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพ 4 แห่ง

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว นำเอาประเด็นปัญหามาพิจารณาความเร่งด่วนแล้วจัดทำเป็นข้อเสนอผ่านคณะกรรมการนโยบายและยุทธศาสตร์ครอบครัวแห่งชาติ ที่มีหน่วยงานทุกหน่วยเป็นคณะกรรมการเพื่อพิจารณาสั่งการให้หน่วยงานบูรณาการการทำงานร่วมกันตามประเด็นภารกิจของหน่วยงาน

โดยกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวสามารถทดลองดำเนินการการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง ด้วยหลัก 4 Smarts โดยนำร่องที่สถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพ บ้านเกร็ดตระการ กรุงเทพฯ ได้ภายในปีงบประมาณ 2568

2.2.4 ปัจจัยที่อาจมีผลกระทบต่อความสำเร็จของการดำเนินการตามข้อเสนอ และแนวทางบริหารจัดการที่เป็นรูปธรรม

ตาราง 2 ปัจจัยที่อาจมีผลกระทบต่อความสำเร็จของการดำเนินการตามข้อเสนอ และแนวทางบริหารจัดการที่เป็นรูปธรรม

ปัจจัยที่อาจมีผลกระทบต่อความสำเร็จ	แนวทางการบริหารจัดการ
1. กลุ่มเป้าหมายไม่ให้ความร่วมมือ ไม่เข้าร่วมกิจกรรมที่หน่วยงานจัดให้	-สำรวจความต้องการ และจัดบริการ สวัสดิการ ความช่วยเหลือที่สอดคล้องตรงตามความต้องการ -ให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีส่วนร่วมในการออกแบบการจัดบริการ สวัสดิการ หรือ ความช่วยเหลือต่างๆ

2. งบประมาณที่ไม่เพียงพอต่อการจัดบริการแบบเคลื่อนที่เข้าไปในชุมชน	ทำความเข้าใจหรือความร่วมมือกับภาคเอกชน ภาคประชาสังคมเพื่อจัดบริการแบบเคลื่อนที่เข้าไปในชุมชนบนหลักการ win-win
3. การประชาสัมพันธ์ที่ยังไม่ทั่วถึงกลุ่มเป้าหมาย	เพิ่มช่องทางประชาสัมพันธ์ทั้งแบบออนไลน์ ออฟไลน์ และปากต่อปาก สื่อโซเชียลทุกรูปแบบ สื่อชุมชน

2.3 ภาวะผู้นำเพื่อการขับเคลื่อนข้อเสนอ

เพื่อให้การขับเคลื่อนข้อเสนอ “การพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง ด้วยหลัก 4 Smarts” เพื่อยกระดับการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนคนไทยที่เน้นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มเปราะบาง” บรรลุตามวัตถุประสงค์เกิดผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ในฐานะ “รองอธิบดีกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว” จำเป็นต้องมีคุณลักษณะของผู้นำที่สำคัญในการสนับสนุนการขับเคลื่อนข้อเสนอรายงานการศึกษาส่วนบุคคล ดังนี้

- 1) เป็นผู้นำที่สร้างศรัทธาและความไว้วางใจให้แก่องค์กร (Trust Leadership)
- 2) เป็นผู้นำที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง (Agile Leader) เช่น การเป็นผู้ที่มองการณ์ไกล คาดการณ์อนาคตได้ สามารถปรับตัวยืดหยุ่นเข้าได้กับทุกสถานการณ์เพื่อให้งานออกมาดีและบรรลุเป้าหมายด้านการบริหาร เป็นผู้คิดวิเคราะห์ตัดสินใจ สื่อสาร ประเมิน และอำนวยความสะดวกให้กับผู้ใต้บังคับบัญชา
- 3) เป็นผู้นำด้านการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์และบริบทโลกที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อช่วยขับเคลื่อนงานให้เกิดความสะดวก คล่องตัว ลดระยะเวลาในการดำเนินการ และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด
- 4) เป็นผู้นำด้านการเจรจาต่อรองเพื่อให้การปฏิบัติงาน/โครงการ สามารถดำเนินงานเพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด และราบรื่นที่สุด มีการประนีประนอมเป็นตัวแทนในทุกสถานการณ์ที่จะคอยช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาหรือนำพาทีมทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้
- 5) เป็นผู้นำเชิง Proactive ที่เข้าใจสถานการณ์และปัญหา มีมุมมองในการทำให้อุปสรรคปัญหาที่มีทางแก้ไข และมีวิธีการที่ดีในการแก้ไขปัญหา
- 6) เป็นผู้นำที่มีคุณธรรม จริยธรรม ในการทำงาน ซึ่งเป็นทักษะของผู้นำที่รับผิดชอบ และมุ่งเห็นทีมงานและองค์กรมีความสุข เน้นการส่งเสริมคนดี ยกย่องคนเก่ง

ทั้งนี้ ทักษะที่จำเป็นต่อการขับเคลื่อนให้ข้อเสนอบรรลุวัตถุประสงค์ นอกจากภาวะผู้นำดังที่กล่าวมาแล้ว ควรมีทักษะที่เกี่ยวข้องอีก ได้แก่ การสื่อสารเพื่อให้ประสบความสำเร็จ ทักษะความรู้ด้านการบริหารจัดการและการรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ ได้

3. แผนพัฒนาตนเอง

(ข้อมูลส่วนบุคคลไม่เผยแพร่)

บรรณานุกรม

- เอกสารการทบทวนนิยามและประเภทครอบครัว กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว พศจิกายน 2562
- ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์
- ทฤษฎีแรงสนับสนุนทางด้านสังคม (Social Support Theory) (House ,1985 อ้างใน สรวงศ์ภูณัณ ดวงคำสวัสดิ์ , 2539 : 29 - 35)
- แผนปฏิบัติการระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570) ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว
- รายงานสถานการณ์ครอบครัวไทย ปี 2566 กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว
- ข้อมูลจากการสัมมนาวิชาการระดับบัณฑิตศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม ระดับชาติ ครั้งที่ 4 เมื่อ 20 กรกฎาคม 2558
- ข้อมูล การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักการสังคมสงเคราะห์ รองศาสตราจารย์อภิญญา เวชยชัย สภาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์

ประวัติผู้เขียนผลงานรายบุคคล

ชื่อ-สกุล นางอ้อยทิพย์ โต้ะหมัดและ

ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ปีที่สำเร็จการศึกษา 2531

ประสบการณ์การรับราชการ

12/10/2564 - ปัจจุบัน ผู้อำนวยการสถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพ
บ้านเกร็ดตระการ กรุงเทพมหานคร

31/5/2564 – 11/10/2564 ผู้อำนวยการศูนย์เรียนรู้การพัฒนาศรีและครอบครัว
ภาคใต้จังหวัดสงขลา

14/1/2564 – 30/5/2564 ผู้อำนวยการศูนย์เรียนรู้การพัฒนาศรีและครอบครัว
จังหวัดพิษณุโลก

ผลงานทางวิชาการ

-

รางวัลหรือทุนการศึกษา (เฉพาะที่สำคัญ)

- ชำราชการดีเด่น ประจำปี 2563 ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
- คนต้นแบบ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว

ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบันและสถานที่ทำงาน

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพบ้านเกร็ดตระการ กรุงเทพมหานคร

สถานที่ทำงาน สถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพบ้านเกร็ดตระการ กรุงเทพมหานคร
44 ซอยประดิษฐ์มนูธรรม 19 ถนนประดิษฐ์มนูธรรม แขวงลาดพร้าว
เขตลาดพร้าว กรุงเทพฯ 10230
